

Nr 134.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående personlig professur åt observatorn E. H. von Zeipel; given Stockholms slott den 21 februari 1919.

Under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t föreslå riksdagen att *dels* medgiva, att för observatorn i astronomi vid universitetet i Uppsala Edvard Hugo von Zeipel må vid nämnda universitet med ingången av år 1920 inrättas en personlig professur i astronomi med de åligganden för von Zeipel såsom innehavare av omförmälda professur, som av Kungl. Maj:t bestämmas;

dels föreskriva, att von Zeipel skall vara skyldig såväl att i tillämpliga delar underkasta sig de för universitetsprofessorer i allmänhet för åtnjutande av nu gällande avlöningsförmåner stadgade villkoren och bestämmelserna som ock att vid den ålder, då annan universitetsprofessor är skyldig att avgå från sin tjänst, mot åtnjutande av pension, beräknad efter samma grunder, som stadgats beträffande övriga universitetsprofessorer, frånträda sin ifrågavarande professur ävensom vid eventuell ledighet i den å Uppsala universitets stat uppförda professuren i astronomi övertaga densamma, därest så påfordras;

dels bestämma, att von Zeipel skall såsom innehavare av den nu föreslagna professuren åtnjuta en avlöning av 7,200 kronor, därav 4,700 kronor lön och 2,500 kronor tjänstgöringspenningar, jämte ett ålderstillägg å 600 kronor efter fem års tjänstgöring;

dels föreskriva, att von Zeipels hittilsvarande observatorsbefattning skall från och med ingången av år 1920 hållas obesatt, så länge ifrågavarande professur av von Zeipel innehaves;

dels förordna, att von Zeipels avlöningsförmåner såsom professor skola bestridas av den för observatorstjänsten å Uppsala universitets stat uppförda avlöningen jämte nödigt tillskott från allmänna indragningsstaten;

dels ock för sistberörda ändamål å allmänna indragningsstaten anvisa ett belopp av 2,700 kronor jämte ett tillägg av 600 kronor efter fem års tjänstgöring.

De till ärendet hörande handlingarna skola tillhandahållas riksdagens vederbörande utskott.

GUSTAF.

Värner Rydén.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 21 februari 1919.

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern EDÉN,
Statsråden: PETERSSON,
SCHOTTE,
PETRÉN,
NILSON,
LÖFGREN,
friherre PALMSTIERNA,
RYDÉN,
THORSSON.

Föredragande departementschefen, statsrådet Rydén yttrade:

Vid sammanträde den 13 april 1918 med matematisk-naturvetenskapliga sektionen av filosofiska fakulteten vid universitetet i Uppsala väckte professorn i astronomi Carl Östen Emanuel Bergstrand förslag om inrättande av en personlig professur för observatorn i astronomi Edvard Hugo von Zeipel.

Personlig
professur för
observatorn
E. H. von
Zeipel.

Förslaget innefattades i en skrivelse, ur vilken jag till en början ber få anföra följande:

Observator von Zeipels framstående skicklighet och betydande förtjänster inom den teoretiska astronomin äro för sektionen flera gånger framhållna. De arbeten, varigenom han gjort sig särskilt bemärkt, tillhöra som bekant den celesta mekaniken, ett gränsområde mellan astronomin, matematiken och mekaniken, som bildar grundvalen för stora delar av astronomin och den högre geodesien.

De utlåtanden över von Zeipels vetenskapliga skicklighet, som från sakkunnigaste håll avgåvos redan vid det tillfälle (1910), då han var sökande till professuren i astronomi, voro fullt samstämmiga i sitt framhållande av hans stora meriter på sagda forskningsområde. Jag skall här inskränka mig till att ur dessa utlåtanden citera några yttranden:

Professor Strömgren i Köpenhamn: »det torde över huvud vara tvivelaktigt, om det i ögonblicket finnes någon astronom, som besitter en mera ingående förståelse än von Zeipel av de av Poincaré i den teoretiska astronomin införda principerna eller en större förmåga att använda dessa principer på vanskliga problem». Om von Zeipels rent teoretiska arbeten över huvud yttrade Strömgren vidare, att de äro »av en sådan kvalitet, att den placerar docenten von Zeipel bland samtidens allra främsta forskare på detta gebit».

Geheimerådet professor von Seeliger i München: »Jedenfalls beweisen seine zum Teil umfangreichen theoretischen Untersuchungen ein tiefes Eindringen in die modernen mathematisch-astronomischen Theorien, die er so gründlich kennt, wie gewiss nicht viele. — — — In der Tat verraten seine Arbeiten ein ganz hervorragendes analytisches Talent».

Verkliga statsrådet professor Backlund i Pulkova: »De båda kandidaterna komplettera varandra och äro tillsammans mycket framstående representanter för ett stort område inom astronomin. Då den ene av dem utan tvivel blir utnämnd till innehavare av den lediga professuren, så skulle universitetet göra vetenskapen en stor tjänst med att åstadkomma en ekvivalent ställning åt den andre och sålunda helt och hållet förvärva båda två odelat för vetenskapen. När möjligheten till ett astronomiskt centrum av hög ordning vid Uppsala universitet är för handen, vore det en stor sak att ej lämna den obeaktad».

Sedan dessa uttalanden gjordes, har von Zeipels stora vetenskapliga anseende blivit ytterligare befäst genom flera nya betydande arbeten inom den celesta mekaniken, och han kan nu betecknas såsom en av de främsta auktoriteterna på detta område. Till belysande härav vill jag erinra om att, då 1914 professuren i astronomi vid det tyska universitetet i Prag blev ledig genom professor Weineks fränfalle, von Zeipel mottog kallelse att övertaga denna professur. I kallelsen framhölls särskilt, att universitetet i Prag, som icke förfogade över något särdeles rikt utrustat observatorium, på grund härav ville i främsta rummet söka förvärva en framstående teoretiker. Denna i hög grad hedrande kallelse avböjdes emellertid av von Zeipel, som icke ville lämna Sverige.

Den i ovan citerade yttrande av statsrådet Backlund framkastade tanken, med innebörd att Uppsala universitet borde söka åt von Zeipel utverka en självständig professur, har flera gånger diskuterats av sektionen, som även tillstyrkt ett av mig framlagt förslag härom.

Beträffande den befattning, som von Zeipel för närvarande innehar, ber jag i detta sammanhang få erinringsvis nämna några ord. Den tjänstgöring, som för närvarande åligger observatorn såsom sådan, omfattar handledandet i bruket av de astronomiska instrumenten av de studerande, som på observatoriet sysselsätta sig med praktisk astronomi, enligt i samråd med prefekten uppgjord undervisningsplan, vidare tjänstgöring vid på observatoriet pågående observationsarbeten jämte deras reduktion enligt arbetsplan, som uppgöres av prefekten i samråd med observatorn, samt deltagande i vården av observatoriets instrumentsamling och bibliotek m. m., varjämte observatorn är skyldig att i mån av behov enligt av prefekten given föreskrift 2 timmar dagligen

tjänstgöra vid bearbetningen av de astronomiska observationsarbetena, avläsning av registreringar och uppmätning av fotografiska plåtar. Däremot är observatorn befriad från all föreläsningsskyldighet. Härav framgår, att von Zeipels nuvarande tjänstgöringsskyldighet ligger helt och hållet utanför det vetenskapsområde, den celesta mekaniken, inom vilket han åtnjuter ett så stort rykte. Eu av von Zeipel under den tid, som förflutit efter hans tillträdande av observatorstjänsten, utvecklad betydande produktion på detta område har också tillkommit helt vid sidan om hans tjänstgöring som observator.

Här föreligger utan tvivel ett fall, då en betydande kapacitet icke har fått komma fullt till sin rätt. Universitetet skulle göra en stor förlust, om det icke finge begagna det sällsynta tillfälle, som här erbjudit sig att såsom lärare i ett så viktigt och svårarbetat forskningsområde som den celesta mekaniken förvärva en inom detta område eminent skicklig vetenskapsman. Det synes för övrigt vara en naturlig gärd av rättvisa att åt en forskare, vars vetenskapliga verksamhet länt och med säkerhet fortfarande kommer att lända vårt land till stor heder, bereda en självständigare och ekonomiskt tryggare ställning, i vilken han får odelat ägna sina krafter åt forskning och undervisning just på det fält, där han innehar en så hög rangställning.

Denna fråga har, som ovan antytts, tidigare (första gången år 1914) varit före, men universitetet har hittills, under beaktande av det behjärtansvärda i förslaget, dock icke ansett sig böra under nuvarande förhållanden hos statsmakterna göra hemställan om förslagets förverkligande. Saken synes emellertid nu icke böra och kunna längre uppskjutas. von Zeipel har redan uppnått 45 års ålder, och någon utsikt till befordran för honom på ordinarie väg synes icke ännu på länge kunna yppa sig. Härtill kommer emellertid nu en ny omständighet, som ställer saken i ett något annat läge.

Bergstrand erinrar härefter om en hos Kungl. Maj:t gjord ansökning, däruti ett antal geodeter, geodetaspiranter och andra tjänstemän vid rikets allmänna kartverk och sjökartverket, lantmätare m. fl. anhallit om rättighet att avlägga filosofie licentiatexamen i geodesi, vilket dittills icke varit examensämne inom filosofiska fakulteten. Sedan länge har det varit ett önskemål, säger Bergstrand, att detta ämne bleve på något sätt företrätt vid universitetet.

Vad denna ansökning beträffar grundade den sig bland annat därpå, att i fråga om ett avsevärt antal statsbefattningar huvudämnet för befattningshavaren måste vara geodesi och att såsom villkor för vissa anställningar till och med vore uttryckligen stadgat, att vederbörande skulle hava avlagt filosofie licentiatexamen med ettdera av ämnena astronomi eller geodesi.

I anledning av nämnda ansökning har Kungl. Maj:t den 15 november 1918 medgivit, att filosofie licentiatexamen i geodesi må avläggas vid universiteten i Uppsala och Lund samt Stockholms högskola, under förutsättning, bland annat, att undervisning i ämnet meddelas vid vederbörande universitet eller högskola.

I ovannämnda skrivelse yttrar Bergstrand vidare:

En lycklig omständighet gör det möjligt att i samband med lösandet av frågan om en personlig professur åt observatorn von Zeipel finna en utväg att få det för när-

varande mest trängande behovet i fråga om geodesien tills vidare avhjälp. Som ovan antytts, står den s. k. högre geodesien, vilken väl skulle ingå såsom den väsentligaste delen av fordringarna för en licentiatexamen i geodesi, i nära samband med den celesta mekaniken, von Zeipels specialgebit. Genom sitt deltagande i de stora gradmättningsarbetena på Spetsbergen och deras bearbetning samt andra geodetiska arbeten har von Zeipel ådagalagt sin skicklighet även inom övriga delar av geodesien. Som ett bevis på att hans kompetens härutinnan kan anses otvivelaktig må erinras, att han utsetts till sakkunnig vid tillsättandet av professuren i geodesi vid tekniska högskolan. Då nu examinationsskyldigheten i astronomi naturligtvis allt fortfarande måste åligga innehavaren av den ordinarie professuren i astronomi, skulle en examinationsskyldighet i geodesi lämpligen kunna fästas vid den för von Zeipel ifrågasatta personliga professuren. Härigenom skulle det praktiskt viktiga statsbehov, varom ovannämnda ansökning bär ett så starkt vittnesbörd, kunna tills vidare tillgodoses, på samma gång som en viss erfarenhet småningom kunde vinnas beträffande den framtida organisationen av en ordinarie universitetsprofessur i geodesi.

Med åberopande av det ovan anförda får jag sålunda vördsamt hemställa, att sektionen måtte bland sina riksdagspetita upptaga inrättandet av en personlig professur i astronomi (med examinationsskyldighet i geodesi) åt observatorn von Zeipel.

Sedan denna skrivelse fördragits i sektionen, meddelade Bergstrand, att von Zeipel förklarat sig villig att, därest han erhöle personlig professur, övertaga examinationen i geodesi.

Sektionen biträdde i allo Bergstrands förslag och beslöt att i enlighet därmed hemställa om dess upptagande bland universitetets riksdagspetita.

I likhet med övriga vid universitetet väckta anslagsfrågor, avsedda att föreläggas 1919 års riksdag, hänsköts sektionens framställning till förberedande behandling av en för ändamålet av det större akademiska konsistoriet tillsatt kommitté.

Då sedermera konsistoriet den 21 maj 1918 till handläggning förehade den matematisk-naturvetenskapliga sektionens omförmälda framställning om inrättande av en personlig professur för von Zeipel, föreslog universitetets dåvarande rektor, professorn H. Schück, att von Zeipel skulle med bibehållande av sin observatorsbefattning tilldelas ett personligt löne-tillägg av den storlek, att han komme i åtnjutande av samma löneförmåner som en professor. Därvid skulle fästas det villkor, att han skulle vara skyldig att dels examinera i ämnet geodesi och dels hålla föreläsningar i celest mekanik eller i geodesi till ett antal, som motsvarade den med professuren i meteorologi förenade undervisningsskyldighet (årlig kurs, motsvarande en timmes föreläsning i veckan; se kungl. brev den 29 oktober 1909). Härjämte föreslog Schück, att von Zeipel måtte erhålla professors namn samt i fråga om den ekonomiska och administrativa förvaltningen likställas med övriga professorer vid universitetet.

Sedan konsistoriet beslutit uppskjuta behandlingen av detta ärende

jämte en tillika väckt fråga om löneförbättring åt observatorn till ett följande sammanträde, blevo dessa ärenden ånyo företagna till handläggning hos konsistoriet den 30 maj 1918.

Därvid föredrogs en från Bergstrand till konsistoriet avlåten skrivelse av följande innehåll:

Sedan jag av matematisk-naturvetenskapliga sektionens dekanus underrättats om att den hemställan angående utverkande av en personlig professur åt observatorn von Zeipel, som sektionen på mitt förslag enhälligt framställt, blivit av riksdagspetitakommittén avstyrkt och att kommittén i stället med anslutning till ett yrkande av professor Schüch på egen hand uppgjort och framlagt ett annat förslag till frågans lösning, och sedan saken vid sektionens sista sammanträde ytterligare diskuterats, får jag härmed vördsamt anföra följande.

Då jag år 1914 för första gången framställde förslaget om inrättande av en personlig professur åt observatorn von Zeipel, yppades inom sektionen starka tvivel angående förslagets genomförbarhet med hänsyn till därmed förenade kostnader. För att söka om möjligt få genomförd åtminstone en ekonomisk förbättring i von Zeipels ställning, upptog jag då, såsom en nödfallsutväg och under uttrycklig reservation angående dess underlägsenhet, ett alternativ, enligt vilket den nuvarande observatorsbefattningen skulle helt och hållet uppgå i den nya personliga professuren, sålunda i princip ungefär vad petitakommittén nu föreslagit. Den erfarenhet, som nu föreligger från de fyra år, som förflutit sedan dess, har emellertid icke blott ytterligare starkt betänkligheterna beträffande en dylik anordning utan fullt ådagalagt dess obållbarhet. Med hänsyn till den allmänna utvecklingsväg den astronomiska forskningen tagit under de allra sista åren och den utvidgning av astronomiska institutionen, som i anslutning härtill åstadkommits sedan år 1914, är det för övrigt numera alldeles otänkbart från astronomisk synpunkt att kunna förorda en förändring, som i realiteten skulle innebära ett försvarande av de för institutionsarbetet disponibla arbetskrafterna, vilka redan förut äro alldeles otillräckliga.

Utverkandet av en personlig professur åt von Zeipel kan sålunda, såsom ock av sektionsförslaget framgår, ingalunda motiveras med hänvisning till hans verksamhet som observator utan till hans framstående och högt uppskattade förtjänster inom ett helt annat vetenskapsområde, nämligen den celesta mekaniken, förtjänster som von Zeipel utvecklat helt och hållet vid sidan om sin observatorstjänstgöring. Sektionsförslagets ändamål var också just att befria von Zeipel från denna hans vetenskapliga läggning mindre väl motsvarande tjänstgöring och att i stället tillförsäkra universitetet förmånen av att helt få utnyttja hans eminenta förmåga inom hans specialområde. Från denna synpunkt är ju petitakommitténs förslag fullständigt förfelat, på samma gång det innebär fastställandet av en för astronomiska institutionens verksamhet mycket oförmånlig anordning.

Emellertid synes det mig, som om man genom en enkel modifiering av petitakommitténs förslag skulle utan förändring i kostnaderna kunna komma till en anordning, som visserligen är underlägsen den av sektionen föreslagna, men som dock framför kommitténs förslag innebär betydande fördelar. Denna modifiering skulle bestå i en omkastning i fördelningen av tjänstgöringsskyldigheten mellan de båda professurerna. von Zeipel skulle sålunda, i full överensstämmelse med sektionsförslaget, få en föreläsningsskyldighet i teoretisk astronomi i vanlig omfattning samt examinationsskyldighet

i geodesi, den ordinarie professurens innehavare skulle övertaga observatorstjänstgöringen mot inskränkning i föreläsningsskyldigheten till den för professuren i meteorologi gällande. Genom denna anordning bli, vad von Zeipel beträffar, alla i sektionsförslaget uppställda önskemål (inklusive beträffande geodesien) fullständigt uppfyllda. För mig bleve tjänstgöringen visserligen mera betungande än den av kommittén för von Zeipel föreslagna, i det att den mig åliggande examinationen i astronomi är betydligt mera omfattande, vartill kommer föreståndarskapet för institutionen, som innebär ett rätt betydande arbete. I betraktande av att arbetsfördelningen mellan de två professorerna på detta sätt bleve den mest rationella och fördelarna för institutionsverksamheten mycket väsentliga i jämförelse med kommitténs förslag, drar jag emellertid icke i betänkanande att underkasta mig detta. I själva verket ligger tyngdpunkten i undervisningen i den teoretiska astronomin, särskilt den celesta mekaniken, just i föreläsningarna, oberoende av institutionsarbetet, under det att undervisningen i praktisk astronomi måste vara på det närmaste förbunden just med institutionsarbetet.

För den händelse jag skulle avgå från professuren före von Zeipels inträde i pensionsåldern, är det väl otvivelaktigt, att von Zeipel då kommer att övertaga densamma, och att den gamla ordningen sålunda av sig själv återinträder. Om mot all förmodan detta icke bleve händelsen, bör von Zeipel naturligtvis vara skyldig att underkasta sig den förändring i sin undervisningsverksamhet, som vid en dylik personalförändring eventuellt kan bli lämplig eller nödvändig.

Jag får sålunda i främsta rummet tillstyrka det förslag, som matematisk-naturvetenskapliga sektionen enhälligt framställt. Skulle detta icke av konsistoriet anses kunna förordas, vill jag i andra rummet tillstyrka petitakommitténs förslag, att observatorstjänsten för von Zeipel personligen ombildas till en professur i teoretisk astronomi (med examinationsskyldighet i geodesi), dock endast under uttrycklig förutsättning att tjänstgöringsförhållandena ordnas på ovan antydda sätt. Kommitténs förslag, att tjänstgöringen som observator förenas med den nya personliga professuren, måste jag däremot på det bestämdaste avstyrka.

Vid konsistoriets sammanträde den 30 maj 1918 yttrade professor Schück i den förevarande frågan:

I likhet med sektionen anser även jag, att en personlig professur bör upprättas för en så förtjänt forskare som observator von Zeipel. Men jag har å den andra sidan föga hopp, att detta kan genomföras på det av sektionen föreslagna sättet. Astronomin är ett bland universitetets minst studerade ämnen — vilket ligger i själva ämnets natur — och dock skulle enligt sektionens förslag detta företrädas av två professorer och en observator d. v. s. tre ordinarie lärare. Man skulle vidare få åtta astronomiska föreläsningar i veckan utom den undervisning, som observatorn kan giva, och detta fruktar jag blir för mycket av det goda i ett ämne, där lärjungarna under denna termin varit två och föreläsningarna åtskilliga gånger måst inställas av brist på åhörare. Därtill kommer utgiften för den nya professuren — 7,500 kronor och med ålderstillägg 8,100 kronor.

Professor Bergstrands alternativa förslag, som på ett lyckligt sätt modifierar mitt, synes mig däremot hava större utsikter att kunna genomföras och med en mindre kostnad giva ett i huvudsak lika gott resultat. Svårigheten att genomföra det synes mig endast vara av teknisk natur. Om von Zeipel utnämnes till personlig professor med examinationsskyldighet i geodesi och med bibehållande av den på ordinarie stat upp-

förda observatorslönen samt ett personligt lönetillägg på indragningsstat, är detta visserligen kanske en ur bokföringssynpunkt stötande nyhet, men den vore väl ej så farlig, och den medförde en betydande ekonomisk vinst. von Zeipel erhåller år 1921 (med ålderstillägg) i löneförmåner 5.500 kronor, och för att på förslaget sätt ordna saken behöves det då blott ett tillskott av 2.000 kronor (och 600 kronor i ålderstillägg efter fem år). En besparing för statsverket av 5,500 kronor (sedan 4,900 kronor) skulle således uppstå.

Den, så vitt jag kan se, enda förlusten bleve, att man finge några föreläsningar mindre i astronomi än enligt sektionens förslag. Denna förlust tror jag dock på redan anförda skäl vara minimal, och den torde mer än väl uppvägas av fördelen, att en så förträfflig, praktisk astronom som professor Bergstrand åtog sig att sköta observatorsgöromålen, varjämte man för en utgift av 2,000 kronor finge en examinerator i geodesi.

Under diskussionen i detta ärende inom konsistoriet uttalade sig flera av konsistoriets medlemmar till förmån för matematisk-naturvetenskapliga sektionens förslag. En bland dessa ledamöter, professorn E. A. Holmgren, erinrade om de upprepade förslag i samma syfte, som framställts inom sektionen. Holmgren yttrade bland annat:

År 1917 framlade sektionen förslag om personlig professur för von Zeipel med undervisningsskyldighet i hans främsta forskningsgebit, den matematiska astronomien och celesta mekaniken. Detta förslag antogs då enhälligt av sektionen.

Nu har sektionen i sitt förslag kombinerat dessa områden med geodesi, inom vilket ämne von Zeipels kompetens är till fullo styrkt på den praktiska sidan och på den teoretiska (den högre geodesien) är synnerligen framstående.

I och för sig vore det synnerligen önskvärt, att vid något av våra universitet funnes en professur i enbart geodesi. Detta framgår redan av vad som av professor Bergstrand anförts i hans yttrande i den matematisk-naturvetenskapliga sektionen. Nu är detta ämne genom professur representerat enbart vid den tekniska högskolan, där professorn blott har elementär undervisningsskyldighet (ej alls i högre geodesi). Vid Uppsala universitet (och blott där) har förut ämnet varit representerat genom docent, härifrån ha nästan alla geodeter i framstående ställning utgått; det vore därför rätt naturligt, att ämnet här först bleve representerat genom professur.

Genom sektionens förslag bli emellertid såväl ämnena matematisk astronomi och celest mekanik (vid Pariser-universitetet representerade av 2 ordinarie professorer) samt geodesi representerade vid universitetet genom en professor, och dessutom vinnes, att en av vårt lands främste vetenskapsmän och en av Europas yppersta astronomer vid 45 års ålder efter att ha ägnat hela sitt liv uteslutande åt vetenskapen under ekonomiska förhållanden, som närma sig nöd, skulle få sin ekonomiska ställning någorlunda dräglig.

Även efter professor Schücks ursprungliga förslag skulle von Zeipels ekonomiska ställning bli densamma som enligt sektionens förslag. Från statens synpunkt vore genomförande av detta förslag onekligen billigt, då von Zeipel utom skötandet av observatorstjänsten också skulle representera den celesta mekaniken och geodesien, men det vore att lägga en allt för stor och söndersplittrande arbetsbörda på en plikttrogen mans axlar (fränsett att undervisningen på de olika områdena måste alltför mycket inskränkas). Vad beträffar professor Bergstrands uppförande förslag i skrivelsen till konsistoriet, vill jag för min del, om sektionens goda förslag mot min förmodan skulle anses genomförbart, i andra hand tillstyrka detsamma.

Efter slutad överläggning beslöt konsistoriet tillstyrka den matematisk-naturvetenskapliga sektionens förslag. Mot beslutet anmälde Schück sin reservation.

Då kanslern för rikets universitet i skrivelse till Kungl. Maj:t av den 15 augusti 1918 med överlämnande av hithörande handlingar anmälde det större konsistoriets hos honom i ämnet gjorda framställning, anförde kanslern huvudsakligen följande:

Beträffande von Zeipels undervisnings- och examinationsskyldighet ansluter jag mig till professor Bergstrands förslag enligt hans i större konsistoriets protokoll för den 30 maj 1918 intagna skrivelse. von Zeipel skulle enligt detta förslag få föreläsnings-skyldighet i teoretisk astronomi i en omfattning motsvarande den, som åligger professorer i allmänhet, samt examinationsskyldighet i geodesi. Då professor Bergstrand förklarat sig villig i så fall övertaga observationstjänstgöringen mot minskning i sin föreläsningskyldighet med tre timmar i veckan, får jag vidare föreslå, att observatorsbefattningen förklaras vakant, så länge professor Bergstrand kvarstår som professor, samt att professor Bergstrands skyldighet såsom professor sålunda bestämmes till en timmes föreläsning i veckan, skötandet av observatorsgöromålen samt föreståndarskapet för astronomiska institutionen.

Genom en sådan anordning vinnes förutom de fördelar, den skulle medföra för institutionen, den fördelen, att för anskaffande av medel för den personliga professuren ej skulle erfordras något större belopp.

Genom observatorsbefattningens vakanssättande komme de med densamma för-enade löneförmånerna att ingå till universitetets reservfond. Jag föreslår nu, att reservfonden i stället skulle bidra till von Zeipels avlönning med motsvarande belopp för närvarande 4,500 kronor eller, om en av mig denna dag gjord framställning om observatorslörens höjande med 1,800 kronor vinner bifall, 6,300 kronor. Då personliga professors löneförmåner efter atdrag av 300 kronor pensionsavgift utgör 7,200 kronor, skulle sålunda det för inrättandet av ifrågakvarande personliga professor endast erfordras ett anslag å 900 kronor eller eventuellt, om höjning av observatorslönen ej kommer att bifallas, 2,700 kronor.

På grund av vad jag sålunda anført får jag hemställa,

att proposition avlättes till 1919 års riksdag om inrättande av en personlig professor i astronomi för observatorn von Zeipel med, efter avdrag av 300 kronors pensionsavgift, till 7,200 kronor uppgående lön samt rätt till ålderstillägg och övriga förmåner i likhet med professorer i allmänhet;

att de båda professorernas i astronomi undervisnings- och examinationsskyldighet och övriga åligganden bestämmes i enlighet med vad ovan föreslagits;

att observatorsbefattningen vid universitetet förklaras tills vidare vakant, så länge professor Bergstrand kvarstår som professor;

att ett belopp motsvarande observatorslönen, som ingår till universitetets reservfond, utgår av reservfonden som bidrag till professors avlöande samt

att återstående lönebelopp 900 (eventuellt 2,700) kronor begäres att utgå av allmänna indragningsstaten.

Bland de till ärendet hörande handlingarna finnes en av observatorn von Zeipel upprättad bestyrkt meritförteckning, ur vilken inhämtas:

att von Zeipel, som är född den 8 februari 1873, år 1900 avlagt filosofie licentiatexamen;

att han år 1904 disputerat för filosofisk doktorsgrad, promoverats till filosofie doktor samt förordnats till docent i astronomi vid universitetet i Uppsala;

att han under åren 1897—1904 samt 1907—1911 innehaft anställningar vid vetenskapsakademiens observatorium i Stockholm, ryska centralobservatoriet i Pulkova samt astronomiska observatoriet i Uppsala och år 1911 utnämnts till observator i astronomi vid universitetet i Uppsala;

att han såsom astronom-geodet deltagit i svenska gradmätningsexpeditionerna till Spetsbergen somrarna 1898, 1901 och 1902;

att han under åren 1903—1906 företagit resor till utlandet för att studera triangelmätning i vissa större städer samt såsom Letterstedtsk stipendiat i Paris idkat studier i celest mekanik och astrofotografi;

att han sommaren 1914 lett en av vetenskapsakademien anordnad solförmörkelse-expedition till Strömsund;

att han är ledamot av flera in- och utländska lärda samfund, erhållit åtskilliga vetenskapliga pris samt år 1914 varit erbjuden en professur i astronomi vid Karl-Ferdinand universitetet i Prag; ävensom

att han av trycket utgivit ett mycket stort antal skrifter.

Under de senaste tio åren hava vid flera tillfällen medelst anslag å allmänna indragningsstaten personliga professurer upprättats vid våra högskolor. Även dessförinnan hava sådana professurer inrättats. Man har därvid haft tillfredsställelsen att kunna på en gång dels utmärka och i ekonomiskt avseende stödja högt förtjänta vetenskapsmän, för vilka ordinarie professorsstolar ej varit att tillgå, dels skänka lärdomsgrenar, som gått utom de fastställda fakultetsämnenas gränser, hägn och möjlighet till utveckling vid våra lärosäten, dels ock på detta sätt göra det vetenskapliga livet vid dem rikare och fylligare. Så till vida har den första av dessa vinningar av personliga professurers upprättande varit den förnämsta, att utan den särskilt förtjänta personen professuren icke kommit till stånd.

Då nu förslag väckts om inrättande av en ny personlig professur, har jag anledning erinra om den principiella uppfattning i avseende därå, som kommit till synes i det av tillkallade sakkunniga nyligen avgivna betänkande och förslag rörande docentinstitutionen vid universiteten och karolinska institutet m. m. Dessa sakkunniga hava på anförda skäl gjort gällande, att de medel, som beviljats till upprätthållande av de nu befintliga personliga professurerna, borde, i den mån befattningarnas innehavare avginge, användas till upprättande av rörliga professurer, till visst bestämt antal fördelade mellan de båda universiteten och karolinska institutet. Efter genomförd reglering i detta avseende skulle statsmakternas medverkan till inrättande av nya personliga professurer endast i mycket sällsynta undantagsfall behöva påkallas.

Departementschefen.

Jag har som sagt vid behandlingen av förevarande ärende velat erinra om de sakkunnigas omförmälda uttalanden. Vare sig man ansluter sig till desamma eller ej, torde man dock vara oförhindrad att på grund av vad i ärendet förekommit påyrka upprättandet av en personlig professur för von Zeipel i huvudsaklig överensstämmelse med universitetskanslerns förslag. Detta förslag innebär nämligen i själva verket en omreglering av den astronomiska institutionens nuvarande arbetskrafter till fromma, så vitt jag förstår, för undervisning, examination och vetenskapligt arbete vid universitetet. Genom professor Bergstrands erkännansvärda tillmötesgående kan denna omreglering ske utan allt för stor kostnad för statsverket. Den medför, att man kan bereda von Zeipel ett arbetsområde, som hans eminenta förmåga anvisar honom, och där densamma kan göra sig fullt gällande. Att universitetet i sammanhang därmed tillförsäkras en kompetent examinerator i ämnet geodesi är uppenbarligen av stort värde.

Med vad jag nu anfört såsom innebörden av den personliga professurens upprättande har jag naturligen ej velat underkänna betydelsen av den synpunkt jag ställt främst vid upprättandet av personliga professorer: att en vetenskapsman finnes, förtjänt av den utmärkelse och den ekonomiska hugnad, som anordningen innebär. Jag har framhållit von Zeipels eminenta förmåga. Jag stödde mig därvid på de utomordentligt vackra omdomen om honom såsom vetenskapsman, vilka från skilda håll blivit fällda och till vilka jag hänvisar. von Zeipels höga rang bland vetenskapsmännen på det arbetsfält, han företrädesvis utvalt för sig, är till fullo betygad.

Den omreglering av den astronomiska institutionens nuvarande arbetskrafter, som jag nyss nämnde såsom sammanhängande med den personliga professurens upprättande, innebär, att von Zeipel, i egenskap av denna professurs innehavare, skall hava föreläsningsskyldighet i teoretisk astronomi i en omfattning, motsvarande vad som åligger professorer i allmänhet, samt examinationsskyldighet i geodesi. Professor Bergstrand åter skall jämlikt sitt eget åtagande vara föreståndare för den astronomiska institutionen, hålla föreläsningar i astronomi en timme i veckan och examinera i detta ämne samt fullgöra observatorsgöromålen. Erforderliga bestämmelser i berörda avseende böra meddelas av Kungl. Maj:t.

En förutsättning för den ifrågasatta anordningen är att, när von Zeipel lämnar observatorsbefattningen för att tillträda den personliga professuren — det bör ske den 1 januari 1920 — observatorsbefattningen ej anslås ledig till ansökning utan hålles vakant, till dess Kungl. Maj:t anordnande förordnar. Skulle Bergstrand avgå före von Zeipel, kan det ifrågasättas, att von Zeipel skall vara skyldig att övertaga den sålunda lediga professuren. Då bör naturligen observatorsbefattningen tillsättas. Avgår

åter von Zeipel före Bergstrand, är det väl sannolikhet för att Bergstrand anses böra återtaga de till hans professur egentligen hörande åliggandena, vadan även i detta fall observatorsbefattningen kommer att besättas. Det tillkommer universitetsmyndigheterna att till Kungl. Maj:t inberätta, när någon av ovannämnda förutsättningar för observatorstjänstens ledigförklaring inträffar, samt avgiva av omständigheterna påkallat förslag.

Den avlöning, som enligt nu gällande grunder bör vara förenad med den personliga professuren, skall i överensstämmelse med kanslerns förslag vara 7,200 kronor. Av detta belopp skola 4,700 kronor utgöra lön och 2,500 kronor tjänstgöringspenningar. Därjämte bör von Zeipel lika med andra professorer äga rätt till ett ålderstillägg å 600 kronor efter 5 års tjänstgöring.

Kanslern har föreslagit, att löneförmånerna vid observatorsbefattningen skola ingå till reservfonden, som sedan skulle till von Zeipel utbetala ett motsvarande lönebelopp. Enligt min mening böra sagda löneförmåner direkt utbetalas till von Zeipel, som sedan, på sätt föreslagits, får lönefyllnad från allmänna indragningsstaten. Vad denna lönefyllnads storlek beträffar lär den för närvarande böra sättas till 2,700 kronor. Skulle den av universitetskanslern förutsatta löneregleringen vid observatorsbefattningen komma att äga rum, bör beloppet av lönefyllnaden ändras. Med hänsyn jämväl till en eventuell ändring i de till universitetsprofessorer i allmänhet utgående avlöningsförmåner synes lönefyllnadsbeloppet böra uppföras såsom förslagsanslag.

von Zeipel bör såsom innehavare av den personliga professuren vara underkastad de allmänna villkor och bestämmelser, som stadgats för avlöning såsom universitetsprofessor. I likhet med vad som förut skett beträffande innehavare av personliga professurer, vilka ej utan vidare äga rätt till pension enligt lagen den 11 oktober 1907 angående civila tjänstinnehavares rätt till pension, bör för von Zeipel såsom professor i astronomi föreskrivas skyldighet att vid den ålder, då universitetsprofessor i allmänhet är skyldig att avgå från tjänsten, frånträda sin professur, därest pension, beräknad efter samma grunder som stadgats beträffande övriga universitetsprofessorer, beredes honom.

Enligt vad jag inhämtat komma några krav på ökat arbetsbiträde eller på ökat anslag till materiell för astronomiska institutionen ej att förorsakas av den tillämnade anordningen, men väl har det ifrågasatts, att institutionen även oavsett densamma skulle behöva ökat amanuensbiträde. Detta antyddes i förut omförmälda, av Bergstrand till det större akademiska konsistoriet ingivna skrivelse.

Åberopande vad jag nu anfört tillstyrker jag, att Eders Kungl. Maj:t behagade föreslå riksdagen att

dels medgiva, att för observatorn i astronomi vid universitetet i Uppsala Edvard Hugo von Zeipel må vid nämnda universitet med ingången av år 1920 inrättas en personlig professur i astronomi med de åligganden för von Zeipel såsom innehavare av omförmälda professur, som av Kungl. Maj:t bestämmas;

dels föreskriva, att von Zeipel skall vara skyldig såväl att i tillämpliga delar underkasta sig de för universitetsprofessorer i allmänhet för åtnjutande av nu gällande avlöningsförmåner stadgade villkoren och bestämmelserna som ock att vid den ålder, då annan universitetsprofessor är skyldig att avgå från sin tjänst, mot åtnjutande av pension, beräknad efter samma grunder, som stadgats beträffande övriga universitetsprofessorer, frånträda sin ifrågavarande professur ävensom vid eventuell ledighet i den å Uppsala universitets stat uppförda professuren i astronomi övertaga densamma, därest så påfordras;

dels bestämma, att von Zeipel skall såsom innehavare av den nu föreslagna professuren åtnjuta en avlöning av 7,200 kronor, därav 4,700 kronor lön och 2,500 kronor tjänstgöringspenningar, jämte ett ålderstillägg å 600 kronor efter fem års tjänstgöring;

dels föreskriva, att von Zeipels hittilsvarande observatorsbefattning skall från och med ingången av år 1920 hållas obesatt, så länge ifrågavarande professur av von Zeipel innehaves;

dels förordna, att von Zeipels avlöningsförmåner såsom professor skola bestridas av den för observatorstjänsten å Uppsala universitets stat uppförda avlöningen jämte nödigt tillskott från allmänna indragningsstaten;

dels ock för sistberörda ändamål å allmänna indragningsstaten anvisa ett belopp av 2,700 kronor jämte ett tillägg av 600 kronor efter fem års tjänstgöring.

Vad föredragande departementschefen sålunda tillstyrkt behagade Hans Maj:t Konungen, på hemställan av statsrådets övriga ledamöter, gilla; och skulle proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar, avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Em. G:son Bergman.
